

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра теорії та історії держави та права

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ**

**з навчальної дисципліни «Історія держави та права»
обов'язкових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

262 Правоохоронна діяльність (правоохоронна діяльність)

Кам'янець-Подільський 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
НУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри теорії та історії держави та права (протокол від 12.08.2024 № 1).

Розробники:

1. Професор кафедри теорії та історії держави і права ХНУВС, доктор юридичних наук, професор **Кириченко В. Є.**
2. Професор кафедри теорії та історії держави і права ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент **Головко Б. Г.**

Рецензенти:

1. Професор кафедри міжнародного та європейського права юридичного факультету Харківського національного університету ім. В. М. Каразіна, доктор юридичних наук, професор **Гавриленко О. А.**
2. Завідувач кафедри конституційного і міжнародного права та прав людини ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Гудзь Т. І.**

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни					
	Всього	з них:				
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота
Семестр № 2						
Тема № 1. Історія держави і права як наука та навчальна дисципліна	4	2				2
Тема № 2. Держава і право країн Стародавнього Світу	10	2	2			6
Тема № 3. Держава і право зарубіжних країн періоду середньовіччя.	10	2	2			6
Тема № 4. Історія держави і права зарубіжних країн Нового часу.	10	2	2			6
Тема № 5. Держава і право зарубіжних країн Новітнього часу.	10	2	4			4
Тема № 6. Держава і право України у стародавній час.	10	2	2			6
Тема № 7. Держава і право України періоду середньовіччя.	12	2	2			8
Тема № 8. Історія держави і права України Нового часу.	12	4	4			4
Тема № 9. Історія держави і права України Новітнього часу.	12	4	4			4
Всього за семестр № 2_:	90	22	22			46
Всього за весь термін навчання:	90	22	22			46

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 2: Держава і право країн Стародавнього Світу

Семінарське заняття № 1: Закони Хаммурапі

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про одну з унікальних пам'яток права – судбника давньовавілонського царя Хаммурапі середини XVIII ст. до н.е., що посів одне з центральних місць у суспільній і правовій культурі шумеро–вавілонської цивілізації Стародавньої Месопотамії.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Джерела та характерні риси Законів Хаммурапі.
2. Соціальна структура та правове становище основних груп населення Давнього Вавілону.
3. Правове регулювання майнових відносин за Законами Хаммурапі.
4. Правове регулювання шлюбно-сімейних відносин.
5. Злочини та покарання.
6. Суд і процес.

Методичні вказівки:

При відповіді на перше питання студентів необхідно охарактеризувати правову базу, на якій створювалися Закони Хаммурапі: звичаї, усталену судову практику, виявити при цьому вплив на судобник релігійних норм, традиційної системи цінностей месопотамської цивілізації. Слід також відзначити формалізм, казуїстичність, символізм, вплив пережитків родового ладу у низці норм Законів. На особливу увагу заслуговує вплив на Закони Хаммурапі попереднього законодавства.

Розкриття другого питання теми передбачає необхідність висвітлюючи соціальну структуру та правовий статус окремих груп вавилонського суспільства виходити з головної тези, що це суспільство не можна назвати ані рабовласницьким, ані феодальним, оскільки йому була притаманна низка специфічних «азійських» рис, які виключають можливість втиснути його у вузькі межі марксистського положення, що панувало раніше, щодо поступальної зміни п'яти формацій: від рабовласництва до соціалізму. Соціальна структура Давнього Вавілону відображала багатокладний характер його економіки, наявність у вавилонському суспільстві пов'язаних між собою, але дещо відособлених виробничих комплексів: царського, храмового, общинного господарства, приналежність до яких багато в чому визначала правовий статус жителів Вавілону, ступінь їхньої свободи (наявність численних перехідних форм від свободи до залежності, неповноправності з тією або іншою мірою обмеження правоздатності та дієздатності).

Третє питання присвячено особливостям правового регулювання майнових відносин. У цих відносинах особливе місце, як відомо, належить інституту права власності, і, насамперед, власності на нерухомість, що припускає вільне користування й розпорядження річчю за власним розсудом. Нині загально визнаною є точка зору, що в країнах Давнього Сходу приватної власності на землю у вищезгаданому значенні не було, а існувало глибоко вкорінене у Стародавньому Вавилоні ставлення до землі як до природного надбання громади, успадкованого від богів і обожнених предків, що не давало можливостей для повного, необоротного відчуження землі від громади та її членів.

Общинне землеволодіння залишалося у Дворіччі провідним, з ним споконвічно було пов'язане виникнення храмового й царського землеволодіння, що формувалося за рахунок не лише добровільної передачі общинної землі, але й покупки царем більших земельних наділів. Місто як місце знаходження храмів, царських установ було тією ж громадою, де активно велися сільськогосподарські роботи. Із храмових документів Древнього Шумеру можна з'ясувати, кому

передавалася у володіння храмова й царська земля. Студентам необхідно висвітлити й характерні риси правового регулювання зобов'язальних відносин. Усі угоди за Законами Хаммурапі поділялися на дві групи: з відчуженням речі й без такої. Перша вимагала виконання більше суворих умов для визнання її правомірності: письмового договору, присутності свідків, клятви, документу з печаткою. Як сам договір, так і умови гарантії його виконання вимагали обопільної згоди сторін. Вони не повинні були суперечити закону. Заборонялося, наприклад, самовільне захоплення застави (у Законах Хаммурапі – бика), заручника (ст. 115), що спричиняло великий штраф, тощо. Договір міг бути укладений лише дієздатними особами (ст. 7) і тільки відносно речей, що перебували у цивільному обороті.

При відповіді на четверте питання студенти мусять на основі аналізу конкретних положень Законів Хаммурапі визначити характерні риси інституту шлюбу й розлучення, норм, що регулювали відносини між членами родини, звертаючи при цьому особливу увагу на те, що патріархальна залежність у вавилонській родині обмежувалася за певних умов (ці умови могли стосуватися права дружини «на вступ у будинок іншого чоловіка» (ст. 136) або приводу до будинку наложниці (головним чином при безплідності дружини й за її вибором (ст. 144–147) тощо). Варто зосередитися й на характерних для Законів Хаммурапі нормах щодо шлюбного договору (ст. 155–158), інституту приданого (ст. 176–184), щодо законних підстав для розлучення та його наслідків для колишньої дружини (ст. 136–144) тощо.

Відповідаючи на п'яте питання, варто зауважити, що загальне розуміння злочину на відміну від приватного правопорушення лише складалося у Вавилоні й трактувалося як небезпечне діяння, спрямоване проти царя, храмів (що, як правило, обтяжувало покарання) або проти особистості, власності, родини, людини тощо. У конкретних нормах Законів Хаммурапі знайшли відображення, що правда не завжди послідовне, деякі загальні принципи карного права, такі як форма провини (ст. 206, 207), співучасть (ст. 16, 109), обставини, що обтяжували покарання (ст. 25) тощо. При цьому визнавалося й об'єктивне зобов'язання, і колективна відповідальність (ст. 23, 230). Як відобразилися ці принципи у казуїстичних статтях Законів Хаммурапі, можна з'ясувати при аналізі вищезгаданих статей. Також необхідно виявити характер покарань за Законами Хаммурапі, простежити їхню залежність від станово-класової приналежності злочинця й потерпілого, ваги вчиненого в релігійно-моральних поданнях вавилонян. Вони мають також визначити основні види злочинів. При цьому слід мати на увазі, що застосування сучасних критеріїв для класифікації цих злочинів може бути лише умовним.

Розкриваючи останнє питання варто наголосити, що судовий процес у Давньому Вавилоні мав обвинувальний характер. Чітких розходжень між карним і цивільним судочинством не проводилося (ст. 9, 10 та ін.). Здобувати докази зобов'язані були не лише обвинувач та обвинувачуваний, але й громада у випадку скоєння злочину на її території (ст. 26). До окремих видів доказів відносилися показання свідків (особливо якщо вони супроводжувалися клятвою), документи з печаткою, випробування водою – ордалії та ін. Клятва часто мала вирішальне значення для звільнення від відповідальності (ст. 103), її порушення каралося смертю. Судова справа вважалася суддею закінченою після винесення рішення та

запису його на глиняній табличці, після чого він не міг змінити його під загрозою величезного штрафу і втрати суддівського крісла (ст. 5). Страта й калічницькі покарання виконувалися негайно. Ці та інші риси суду та процесу у Вавілоні студенти мають можливість виявити за допомогою аналізу відповідних статей Законів Хаммурапі.

Теми цільових виступів:

1. Спадкове право за законами царя Хаммурапі.
2. Шлюбно–сімейне право за законами царя Хаммурапі.
3. Судовий процес за законами царя Хаммурапі.

Література:

Основна:

1. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf
2. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник. Тернопіль: THEU, 2016. 392 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23271/1/Posibnuk%20Grubinko.pdf>.
3. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. 618 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
4. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія-практикум / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/5e644645-541d-4cdc-89b8-d10999e931c1>

Додаткова:

1. Історія держави і права зарубіжних країн. Новітній час (1918 р. – початок XXI ст.): навч. посіб. / Б. Тищик та ін. Львів: Світ, 2016. 718 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/course/istoriya-derzhavy-i-prava-zarubizhnyh-krajin>
2. Крижанівський О. Історія Стародавнього Сходу. К.: Либідь, 2016. 592 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-105.html>
3. Логвиненко Є.С., Логвиненко І.А. Покарання в праві держав Стародавнього Світу. Харків, 2019. 252 с. <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/3518>

Тема № 5: Виникнення і розвиток державності та права в римському античному світі.

Семінарське заняття № 2: Закони XII таблиць

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про зміст та характерні риси найдавнішої пам'ятки римського права – Законів XII таблиць, які

самі римляни завжди вважали основою усього римського цивільного права. У подальшому започаткована ними система римського права була сприйнята та покладена у підґрунтя права сучасної західної цивілізації.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Історія створення та загальна характеристика Законів XII таблиць.
2. Найважливіші норми публічного права. Публічні делікти.
3. Правовий статус основних груп населення Стародавнього Риму за Законами XII таблиць.
4. Шлюбно–сімейне право.
5. Речове право.
6. Суд та судовий процес.

Методичні вказівки:

При підготовці до першого питання слід створити загальне уявлення про історію Риму VI–V ст. до н.е., про боротьбу за рівноправність між патриціями та плебеями. Варто звернути увагу на дані римського історика I ст. до н.е. Тита Лівія (Історія Риму від заснування міста. III. 9.1–5), юриста II ст. н.е. Помпонія (Дигести.1.2.2.3–4) та грецького історика I ст. до н.е. Діонісія Галікарнаського (Римські старожитності. 10.1. 2; 3.4) щодо причин й мети створення Законів XII таблиць. Необхідно також висвітлити структуру пам'ятки права.

Готуючись до відповіді на друге питання студентіві слід вивчити насамперед дев'яту таблицю Законів, цілком присвячену нормам публічного права. Під публічним правом римляне розуміли усе те, що «відноситься до становища римської держави», включаючи до нього так зване право жертвоприносин, жерців та магістратів (Дигести. 1.1.1.2). З погляду сучасного права лише остання частина, право магістратів, відповідає нинішньому уявленню про публічне право; на ній і варто зосередити увагу. Сюди ж можна віднести й норми права про публічні делікти, якимись вважалися усі державні та кримінальні злочини, вироки за якими виносилися судом усього народу.

Висвітлюючи питання щодо правового статусу основних груп населення Стародавнього Риму необхідно, спираючись на текст Законів XII таблиць, прослідкувати особливості станової, соціальної та економічної диференціації римського архаїчного суспільства. Особливо важливо розглянути норми, що вказують на основний поділ давньоримського суспільства – на вільних та рабів. Окрім того, варто розглянути поділ римської громади на патриціїв та плебеїв, а також з'ясувати специфіку статусу таких соціальних категорій, як патрони, клієнти, вільновідпущеники. Слід також звернути увагу на норму, що фіксує поділ римських громадян на асидуїв та пролетарів (I. 4). Особливо варто визначити категорію латинських союзників римлян – фроктів та санатів (I. 5; VI. 4), а також іноземців – *hostis* (VI. 4).

З положень Законів XII таблиць, що збереглися до нашого часу, студенти можуть дійти, насамперед, аргументованого висновку щодо патріархального характеру давньоримської родини. На жаль, до нас дійшли далеко не всі норми Законів XII таблиць, що стосуються сімейного права, однак такий найважливіший

інститут архаїчного права, як батьківська влада, та деякі норми про владу чоловіка над дружиною представлені у збережених уривках Законів досить повно.

Речове право викладене головним чином в V, VI і VII таблицях Законів, які свідчать насамперед про поступове затвердження принципів приватної власності. У VI таблиці на особливу увагу заслуговують статті про способи придбання речей за допомогою архаїчних *пехум* та *мансіріум*, які співвідносяться з манципацією та судовою поступкою класичного права (VI. 1; 6b). При цьому *пехум* та *мансіріум* розуміються як урочисті способи відчуження речей, що манципуються, за допомогою особливої формальної процедури у присутності п'яти свідків або претора. VII таблиця надає уявлення про римські сервітути, які, як відомо, забезпечували різні обмежені права невласника у чужій речі, насамперед у чужій земельній власності. Таким чином, норми про сервітути не тільки захищали права законного власника, але й розумно обмежували їх, щоб урахувати інтереси приватних власників сусідніх ділянок.

При підготовці відповіді на останнє питання семінару студентам необхідно звернути особливу увагу на норми про судочинство, яким присвячені I і II таблиці. Серед цих досить архаїчних норм варто насамперед звернути увагу на ст. 1 I таблиці, де говориться про виклик до суду. Римська держава у V ст. до н.е. ще не мала у своєму розпорядженні скільки-небудь значного репресивного апарату виконавчої та судової влади, тому, як випливає зі змісту цієї та двох наступних статей, позивач сам повинен був забезпечувати явку відповідача до суду, так само як і тюремне утримання засудженого (III. 4). Далі ст. 4 та 10 I таблиці свідчать про існування інституту судового поручництва. Ст. 2 II таблиці згадує призначення особливого дня для розбору судових суперечок між римлянами й латинами. Стаття 7 I таблиці свідчить про те, що римський судовий розгляд носив змагальний характер. Згідно ст. 10 I таблиці судові справи особливої важливості окрім судового магістрату могли розглядатися судовою колегією центумвірів (ста чоловіків), що складалася винятково з сенаторів.

Слід зазначити, що судовий процес, проходячи на форумі, у присутності народу, носив підкреслено публічний характер (I. 7). Він міг складатися як з однієї, так і з двох стадій. Це означає, що судові рішення часто виносилося самим судовим магістратом вже на стадії розгляду справи *in iure*. Про це свідчать такі форми позову, як «накладення руки» (I.1–2; III. 2) та сакраментальний позов (II. 1), за якими розглядав справу та виносив рішення сам судовий магістрат (консул або претор). На це вказує й ст. 8 I таблиці. У той же час низка статей вказує на існування двофазової системи судочинства. Так, ст. 1b II таблиці описує позов за допомогою вимоги призначити суддю.

У нормах Законів утримуються й відомості про основні форми легісакційних позовів (II. 1a; 1b; XII. 1; 2b; 3). Докладного опису форм позовів у Законах XII таблиц немає, однак історія цих позовів викладена в Інституціях Гая (IV. 12–31), що згадує п'ять форм легісакційних позовів: позов за допомогою накладення руки, сакраментальний позов, позов, що виникав з моменту вимоги позивача призначити суддю, позов за допомогою захоплення застави та кондикційний позов. У самих Законах згадуються лише чотири перших позови.

Теми цільових виступів:

1. Джерела класичного римського права.
2. Кодифікація Юстиніана.
3. Реформи Сервія Туллія.
4. Форма та державний механізм монархічного Риму.
5. Джерела римського права посткласичного періоду.
6. Інституції Гая.

Література:

Основна:

1. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf
2. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 392 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf
3. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. 618 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
4. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія-практикум / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/5e644645-541d-4cdc-89b8-d10999e931c1>
5. Історія держави і права зарубіжних країн : підруч. для студ. вищ. навч. закл. : рекомендовано МОН України / [за ред. Л. М. Маймескулова]. Харків: Право, 2011. 520 с.

Додаткова:

1. Тищик Б. Історія держави і права країн Стародавнього світу. Львів: Світ, 2011. 384 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2389171/>.
2. Трофанчук Г. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2018. 352 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk709942.pdf>.
3. Хома П. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. Київ: Каравела, 2015. 480 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk753016.pdf>.

Тема № 3: Держава і право зарубіжних країн періоду середньовіччя

Семінарське заняття № 3: Салічна правда

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про Салічну правду (початок VI в.) – правову пам'ятку салічних франків, засвоєння комплексу загальних знань про закріплені у ній норми, з'ясування значення Салічної правди для подальшого розвитку права держав Європи.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика Салічної правди як одного з джерел права Франкської держави.
2. Правове становище основних груп населення.
3. Регулювання майнових відносин. Право власності на землю.
4. Злочини та покарання.
5. Суд та процес у франкській державі.

Методичні вказівки:

Висвітлюючи перше питання необхідно, насамперед, з'ясувати історію виникнення франкської держави, визначити її географічні межі. Особливу увагу слід звернути на структуру Салічної правди та особливості її змісту.

Відповідаючи на друге питання студенти мають показати на конкретних прикладах розбіжності у правовому статусі вільних та рабів (сервів), а також нерівноправних членів франкського суспільства (літів та ін.). Особливо слід визначити специфіку правового становища галло-римлян. Варто звернути увагу також на статус вільних жінок.

Підготовку до третього питання слід розпочати із спроби з'ясування специфіки франкської термінології, якою описувалися майнові відносини у Салічній правді. Необхідно також визначити об'єкти та суб'єкти права власності. При цьому слід наголосити на особливому ставленні франків до землі, виявити особливості правового захисту франкської садиби від протиправних посягань. Недоторканність поля та ріллі захищалася у франків так само суворо, як і сама садиба, що студенти можуть усвідомити з аналізу положень § 15, 24, 25 титулу XXVII; § 2, 3 титулу XXXIV; § 4 титулу IX. Штрафами каралися усі види завдання шкоди чужому полю (збір чужих жнив, проїзд на возі по чужому полю, що зійшло, потрава чужої ниви, навіть звичайне перетинання меж чужого поля без дозволу господаря). Характеризуючи право земельної власності, студентам належить звернути увагу на інститут аллоду, під яким розуміється передане по чоловічій лінії земельне володіння (у першу чергу орні землі). Зміст § 5 титулу LIX Салічної правди вказує на виключення жінок із числа спадкоємців аллоду.

Більша частина титулів Салічної правди присвячена злочинам (з урахуванням умовності цього поняття стосовно до Салічної правди, у якій не проводилося чіткої розбіжності між злочином та деліктом), а також покаранням за них. Під злочином у франків (та й взагалі у варварів) розумілися образа, шкода, заподіявана особистості або майну іншої людини, і порушення «королівського миру». Таке трактування відповідно визначало й поняття покарання, що розглядалося як відшкодування (композиція) за завдану образу або заподіяну шкоду (наприклад, сплата вергельду за вбитого). Як розподілявся вергельд між родичами вбитого та королем, студенти можуть з'ясувати з аналізу титулу LXII «Про вергельд». Варто також відзначити, що загалом вага покарання за Салічною правдою визначалася насамперед соціальним станом злочинця й потерпілого, а також тяжкістю скоєного правопорушення у розумінні франків. Відповідні приклади студент може навести, здійснивши самостійний аналіз низки статей Салічної правди. Окрім того, слід наголосити, що в Салічній правді простежується загальна тенденція заміни старих покарань родового суспільства (кревна помста, самосуд тощо) різними штрафами та припинення випадків самовільної розправи (титули IX, XXVII та ін.).

У франків існували як сотенний суд, так і королівський суд, згадка про які міститься вже в семи перших титулах. На важливу роль суду в житті франкського суспільства вказують численні статті Салічної правди, що передбачають штрафи за неявку відповідача, свідка до суду без поважних причин. Переслідувалися також лжесвідчення та відмова від дачі показань свідків. Характер суду у франків розкривають титули XVIII, XLVI, LVII та ін., про окремі риси судового процесу свідчать титули I, XLVIII, XLIX, LIII, LVI та ін. Необхідно звернути увагу на обвинувально-змагальний характер судового процесу у франків. Про архаїчні риси франкського процесу свідчать інститути співприсяжництва (залучення на стороні обвинувачуваного сусідів, родичів та інших «авторитетних» осіб, які повинні були засвідчити властиві йому якості, чесноти (§ 5 титулу XVII). У Салічній правді згадуються й інші способи доведення невинності тієї чи іншої особи, у тому числі ордалії (наприклад, випробування казанком тощо), клятви та ін. Титул LIII фіксує процедуру викупу руки від випробування за допомогою казанка з окропом. Правом відхилення від очищення «сакральною силою води» (титул LVI) могли скористатися лише імущі представники франкського суспільства.

Теми цільових виступів:

1. Варварські правди як пам'ятки ранньофеодального права.
2. Великий березневий ордонанс 1357 р.

Література:

Основна:

1. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf
2. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 392 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf
3. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. 618 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
4. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія-практикум / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/5e644645-541d-4cdc-89b8-d10999e931c1>
5. Історія держави і права зарубіжних країн : підруч. для студ. вищ. навч. закл. : рекомендовано МОН України / [за ред. Л. М. Маймескулова]. Харків: Право, 2011. 520 с.
6. Крестовська Н., Цвіркун О. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія-практикум. Х.: Одиссей, 2017. 488 с. URL: http://pravo.puet.edu.ua/files/lic2016bac/idpz_03.pdf.

Додаткова:

1. Трофанчук Г. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2018. 352 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk709942.pdf>.

2. Хома П. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. Київ: Каравела, 2015. 480 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk753016.pdf>.

Тема № 4: Історія держави і права зарубіжних країн Нового часу

Семінарське заняття № 4: Конституція США 1787 р.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про основні принципи та інститути американської Конституції, прийнятої в 1787 р. внаслідок боротьби за незалежність англійських колоній Північної Америки, та доповнення до неї, з'ясування значення Конституції США для подальшого розвитку конституційного (державного) права.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Система управління англійської метрополії північноамериканськими колоніями.
2. Декларація незалежності й перші конституції американських штатів.
3. Статті конфедерації 1781 р.: перехід від конфедеративної до федеративної форми державного устрою США.
4. Конституція 1787 р.: історія створення, основні принципи й система органів державної влади.
5. Основні поправки до американської Конституції: Білл про права й наступні поправки XIX–XX ст.

Методичні вказівки:

Знання системи управління північноамериканськими колоніями – необхідна умова для визначення рівня їхнього демократичного розвитку, пов'язаного з особливим характером «білих» колоній в Америці, з формальним наданням їхнім жителям королівськими Хартіями прав і свобод, що діяли у метрополії. Пряме порушення закріплених у хартіях прав та свобод американців, а також ті перепони, які ставилися метрополією на шляху капіталістичного розвитку американських колоній, привели до Американської революції, що почався як національно-визвольний рух, що переріс у боротьбу за незалежність. Про це свідчить зміна ідеологічних установок Революції. Якщо до середини 70-х рр. американці засновували свої вимоги на затвердженні, що вони такого ж піддані англійського короля, як і самі англійці («наші британські брати», як їх називала Декларація незалежності 1776 р.), то надалі ці вимоги стала визначати просвітительська ідеологія природно-правової школи, її теорії договірного походження держави, природних невідчужуваних прав.

Тринадцять американських колоній за своїм правовим становищем підрозділялися на три групи. До першої відносилися колонії (Род-Айленд, Коннектикут), що фактично являли собою своєрідні республіки (з виборними органами самоврядування та ін.), до другого – власницькі колонії (Пенсільванія, Де-Лавер і Меріленд), до третього – колонії, що були володіннями Британської корони (Массачусетс, Нью-Гемпшир, Нью-Йорк, Джорджія та ін.). Усі вони мали

легіслатури, обмежені у своїх повноваженнях владою губернаторів, які фактично мали право абсолютного вето на їхні рішення. Скласти чітке уявлення про рівень розвитку демократії в північноамериканських колоніях, про існуючі у них державні установи і правові інститути студентам допоможе аналіз Декларації незалежності 1776 р., вивчення характеру вимог колоністів («патріотів»), які стосувалися обмежень діяльності цих установ і порушень прав і свобод, формально їм наданих. У колоніях була створена власна судова система, у тому числі й суди присяжних. Судді, однак, були поставлені у залежність від волі англійського монарха шляхом визначення термінів їхнього перебування на посаді, а також розміру та виплати їм платні. Способи здійснення системи непрямого управління північноамериканськими колоніями, характер соціально-економічних і політичних умов, що існували тут перед початком війни за незалежність, можуть бути виявлені при роботі з нормативними матеріалами та додатковою літературою.

При відповіді на друге питання студентам необхідно зупинитися на створенні у ході війни за незалежність континентальних конгресів, які фактично стали першою організаційно-правовою формою об'єднання колоній, із властивими їй деякими рисами майбутнього конфедеративного союзу. Варто розглянути питання, які розглядалися на Першому, Другому і Третньому континентальних конгресах, виявивши при цьому загальну тенденцію до поступового розширення повноважень конгресу у визначенні єдиної внутрішньої та зовнішньої континентальної політики, у закріпленні прав колоністів у перших прийнятих конгресом деклараціях прав, в організації колоніальної армії, у створенні із цією метою загальної скарбниці та ін. Вирішальне революційне значення мав Третій континентальний конгрес, що прийняв Декларацію незалежності 1776 р.

При розгляді третього питання студентам необхідно усвідомити, з якою метою (ці цілі ясно викладені у ст. 3 Статей конфедерації 1781 р.) і на яких принципах створювався перший конфедеративний союз штатів. Але конфедеративна форма державного устрою США дуже рано виявила свою неефективність у вирішенні нагальних завдань, що стояли перед усіма штатами, – політичної та економічної консолідації країни, відсічі зовнішньої загрози у зв'язку з явним безсиллям центральної влади, – у слабкості повноважень, наданих Статтями конфедерації Конгресові та Комітету конфедеративного союзу.

Розгляд історії створення американської Конституції невіддільний від тих гострих дискусій, які вели її засновники і між собою, і з критиками її проекту. У перебігу цих дискусій приймалися рішення з таких гострих питань, як межі влади глави американської федеративної держави – президента, необхідність двопалатного (за рахунок створення сенату) законодавчого органу – конгресу, закріплення в американській конституції прав і свобод американців тощо.

Студенти також мають обґрунтувати на основі аналізу статей Конституції 1787 р. особливості форми правління США – президентської республіки, основні принципи американської Конституції: республіканізм, федералізм, поділ влади (з механізмом стримувань і противаг) та судовий конституційний контроль.

При розгляді п'ятого питання студентам необхідно насамперед вивчити історію прийняття Біллю про права – перших десяти поправок до американської конституції, а крім того, змісту наступних виправлень, прийнятих протягом ХІХ–

XX ст., без аналізу яких важко уявити нині діючу Конституцію США. Студентові варто засвоїти зміст поправок I, IV, V, VI, VII, що закріплюють перелік прав і свобод американців, уяснити зміст поправок XIII, XIV, XV у контексті цілей та наслідків громадянської війни XIX ст. між Північчю та Півднем, а також прийнятих у XX ст. поправок, що стосуються вищих органів державної влади та демократизації виборчого права: XVII (1913 р.), XIX (1920 р.), XXII (1951р.), XXIV (1964 р.), XXV (1967 р.), XXVI (1971 р.).

Теми цільових виступів:

1. Провідні політичні партії США у XVII – наприкінці XIX ст.
2. Правова система США у XVII – наприкінці XIX ст.
3. Дж. Вашингтон – видатний державний діяч США
4. А. Лінкольн: основні віхи життя та діяльності.

Література:

Основна:

1. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf
2. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник. Тернопіль: THEU, 2016. 392 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23271/1/Posibnuk%20Grubinko.pdf>.
3. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. 618 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
4. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія-практикум / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/5e644645-541d-4cdc-89b8-d10999e931c1>
5. Історія держави і права зарубіжних країн : підруч. для студ. вищ. навч. закл. : рекомендовано МОН України / [за ред. Л. М. Маймескулова]. Харків: Право, 2011. 520 с.
6. Крестовська Н., Цвіркун О. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія-практикум. Х.: Одіссей, 2017. 488 с. URL: http://pravo.puet.edu.ua/files/lic2016bac/idpz_03.pdf.

Додаткова:

1. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США. К.: Україна, 2009. 554 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/596102/>.
2. Декларація незалежності США (4 липня 1776 р.).URL: <https://lawbook.online/gosudarstva-zarubejnogo-pravo/dokument-deklaratsiya-nezalejnosti-ssha-lipnya-63722.html>.
3. Декларація прав людини і громадянина. URL:

<http://wikipedia.org/wiki/>.

4. Іваницька О. Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2012): навчальний посібник. Вінниця: Вид-во «Фоліант», 2013. 560 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/210003/>.

Тема № 4: Історія держави і права зарубіжних країн Нового часу

Семінарське заняття № 5: Законодавство Франції періоду Великої революції

Навчальна мета заняття: сформувані цілісне уявлення про характерні риси революційного законодавства основних етапів французької революції, що сприяли руйнуванню старих феодальних і затвердженню нових політичних установ та правових інститутів. Особливе місце серед цих документів займають Декларації прав людини й громадянина 1789 р. та 1793 р., а також дві Конституції 1791 р. та 1793 р.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Законодавство першого етапу Французької революції (14 липня 1789 р. – 10 серпня 1792 р.). Декларація прав людини та громадянина: історія створення, ідеологія, правовий зміст, історичне значення. Конституція 1791 р. Державний лад за Конституцією 1791 р. Аграрне законодавство.
2. Законодавство другого етапу революції (10 серпня 1792 р. – 2 червня 1793 р.). Утворення I республіки у Франції. Аграрне законодавство. Створення перших надзвичайних органів державної влади.
3. Законодавство третього етапу революції – якобінської диктатури (2 червня 1793 р. – 27 липня 1794 р.). Декларація прав людини та громадянина 1793 р.: історія створення, ідеологія, правовий зміст. Конституція 1793 р. Державний лад Франції за Конституцією 1793 р. Аграрне законодавство. Система надзвичайного законодавства та надзвичайних органів державної влади. Політика революційного терору.

Методичні вказівки:

При опрацюванні першого питання доцільно мати на увазі, що законодавство першого етапу Французької революції визначалося політичними цілями ліберальних буржуазно-дворянських політичних сил, що прийшли до влади. Ці цілі включали обмеження влади короля шляхом прийняття Конституції, розширення політичних прав третього стану, створення необхідних умов для розвитку капіталістичного виробництва й торгівлі, насамперед за рахунок дієвих гарантій прав власності та особистості.

Законодавча політика першого етапу Революції була продиктована й тим, що помірні політичні сили – конституційні монархісти, що прийшли до влади, (фейяни) – дуже рано були поставлені перед необхідністю створення перепон вкрай радикальним вимогам революційних мас – міських низів, малоземельного та безземельного селянства. На вирішення цих завдань і були спрямовані декрети Установчих зборів. Одними з перші стали Декрет про придушення безладь від 10

серпня 1789 р., Закон про воєнний стан від 21 жовтня 1789 р., Декрет Установчих зборів від 18 липня 1791 р., Закон щодо зборів робітників та ремісників одного стану та однієї й тієї ж професії 1791 р. (Закон Ле Шапельє) та ін., лейтмотивом яких стала вимога збереження «громадського порядку». Студентам необхідно проаналізувати тексти цих документів, розкрити їхній зміст, визначити соціальну спрямованість та значення. Серед інших декретів першого етапу на особливу увагу заслуговують правові акти, пов'язані з першими, непослідовними спробами вирішення важливих проблем: аграрної проблеми, ліквідації інституту спадкоємного дворянства тощо. Головним наслідком прийняття цих декретів (Декрету Установчих зборів про знищення феодалських прав та привілеїв від 11 серпня 1789 р., Декрету, що передавав у розпорядження нації землі духовництва від 24 листопада 1789 р., Декрету про феодалні права від 15 березня 1790 р., Декрету про скасування інституту спадкоємного дворянства та усіх титулів від 19 червня 1790 р.), поряд з «відмовою» земельних власників від особистих, станових прав, привілеїв та відмінностей, від вотчинної юстиції, при збереженні поземельної ренти із селян, стало затвердження приватної власності на землю, перетворення землі на товар.

Розумінню антифеодалного характеру Французької революції, усвідомленню історичного значення її соціально-економічних завоювань, того внеску, що внесла вона не тільки у розвиток сучасної держави та права, але й у формування загальнолюдських демократичних цінностей, служить вивчення її конституційних документів, і насамперед Декларації прав людини та громадянина 1789 р. Не випадково ця Декларація входить до числа чинних конституційних документів V республіки (до неї, як до діючого конституційного акту, відсилає Конституція Франції 1958 р.).

Характеризуючи першу Конституцію революційної Франції 1791 р., потрібно також відповісти на важливе дискусійне питання, чи стала вона «кроком уперед» або, як стверджувалося раніше у вітчизняній історичній літературі, призвела до відмови від демократичних, республіканських принципів Декларації 1789 р., тому що закріпила цензове виборче право, зберегла сильну королівську владу.

Відповідь на питання про законодавство другого, найкоротшого етапу Французької революції пов'язана головним чином з початком формування надзвичайного законодавства, викликаного до життя загостренням зовнішніх (початок війни з монархічними європейськими державами) і внутрішніх (роялістські заколоти, радикалізація вимог санкюлотів, стихійні виступи селян за розділ землі та ін.) протиріч. Цей етап характеризується непослідовними, суперечливими заходами жирондистів щодо проведення земельної реформи, розпочатої, як відомо, ще на першому етапі Французької революції. Виявити цю непослідовність і суперечливість у вирішенні аграрної проблеми студенти можуть на основі аналізу Декрету про знищення залишків феодалізму від 25 серпня 1792 р., Декрету про захист власності від 18 березня 1793 р., Декрету про общинні землі від 10–11 червня 1793 р. та ін. (Як вирішили аграрну проблему якобінці, студентам слід з'ясувати, проаналізувавши законодавство третього етапу революції.)

В осмисленні процесу створення жирондистами під впливом якобінців надзвичайних органів влади та перших надзвичайних репресивних законів студентам допоможе вивчення Декрету про створення Комітету громадської

безпеки від 2 жовтня 1792 р., Декрету про заснування та спосіб організації Надзвичайного карного трибуналу від 10 березня 1793 р., Декрету про створення спостережних комітетів від 21 березня 1793 р., Декрету про створення Комітету суспільного порятунку від 6 квітня 1793 р.

Надзвичайне законодавство набуло, як відомо, гіпертрофованих форм у період здійснення якобінцями «революційного терору». (У цьому зв'язку на особливу увагу заслуговують два одіозних терористичних документи якобінців: Декрет про підозрілих від 17 вересня 1793 р. та Декрет про реорганізацію революційних трибуналів від 10 червня 1794 р.).

Останнє питання теми пов'язане з аналізом Декларації прав людини та громадянина 1793 р., Конституції 1793 р. (яка так і не набула чинності) та системи органів надзвичайної влади якобінців. Зміст Декларації, прийнятої якобінцями у 1793 р., варто розглядати в порівнянні з Декларацією 1789 р. Необхідно враховувати, що Декларація 1793 р. значною мірою була створена під впливом іншого напрямку природно-правової школи, зокрема теоретичних поглядів Ж.-Ж. Руссо, висловлених у його творі «Про Суспільний договір, або Принципи політичного права» (1762 р.).

Недоліки прийнятої поспіхом («щоб заспокоїти переляканих власників» (Сент-Жюст) Конституції 1793 р. у ствердженні форм демократичної республіки виявилися насамперед у тому, що в ній не було порушено низку гострих проблем того часу, наприклад розмежування повноважень центральних і місцевих органів влади та ін. Вони посилювалися відмовою від загальнодемократичного принципу поділу влади, із приписами про концентрацію усієї влади в руках Національного конвенту при повній залежності від нього Виконавчої ради (ст. 65–77), про можливість направляти збройні сили на підтримання «внутрішнього порядку та миру» (ст. 112) тощо. Це робить украй спірною широко розповсюджену раніше в радянській історичній літературі оцінку Конституції 1793 р. як «найдемократичнішої» із усіх Конституцій XVIII–XIX ст.

Теми цільових виступів:

1. М. Робесп'єр: життя та діяльність.
2. Ж.Ж. Дантон – один із засновників Першої французької республіки.
3. Ж.П. Марат: життя та діяльність.

Література:

Основна:

1. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf
2. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 392 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23271/1/Posibnuk%20Grubinko.pdf>.
3. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. 618 с. URL:

http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

4. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія-практикум / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/5e644645-541d-4cdc-89b8-d10999e931c1>

5. Історія держави і права зарубіжних країн : підруч. для студ. вищ. навч. закл. : рекомендовано МОН України / [за ред. Л. М. Маймескулова]. Харків: Право, 2011. 520 с.

6. Крестовська Н., Цвіркун О. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія-практикум. Х.: Одиссей, 2017. 488 с. URL: http://pravo.puet.edu.ua/files/lic2016bac/idpz_03.pdf.

Додаткова:

1. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: Вид-во УКЦ, 2012. 412 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Adadurov_Vadym/Istoriia_Frantsii_Korolivska_derzha_va_ta_stvorennia_natsii_vid_pochatkiv_do_kintsia_XVIII_stolittia/.

2. Трофанчук Г. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2018. 352 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk709942.pdf>.

3. Хома П. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. Київ: Каравела, 2015. 480 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk753016.pdf>

Тема № 5: Держава і право зарубіжних країн Новітнього часу.

Семінарське заняття № 6: «Новий курс» президента Рузвельта у США

Навчальна мета заняття: сформулювати цілісне уявлення про «Новий курс» Ф. Рузвельта; проаналізувати основні напрямки цієї політики та ознайомитися з законодавством вищезазначеного періоду

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика «Нового курсу» Ф. Рузвельта у США.
2. Аграрна політика. Закон про поліпшення становища у сільському господарстві 12 травня 1933 р.
3. Відбудова промисловості. Закон про відбудову національної економіки від 16 липня 1933 р.
4. Розвиток трудового та соціального законодавства. Закон Вагнера 1935 р.

Методичні вказівки:

При відповіді на перше питання, студентам необхідно усвідомити, яке значення мав «Новий курс» Рузвельта для історії США. В XX ст. у діяльності американської

держави з'явилися нові напрямки. Посилилося державне втручання в економіку. Необхідність в цьому була усвідомлена в 30-ті роки, коли в країні панувала велика економічна криза. В США промислове виробництво знизилося до 56 %, національний дохід зменшився на 48 %, збанкрутіли 40 % банків. Близько 17 млн. осіб втратили роботу. В таких умовах на чергових президентських виборах 1932 р. переміг Франклін Делано Рузвельт – кандидат від демократичної партії. Він виступив з новою програмою, яка отримала назву «Новий курс». Реалізація програми почалася майже одночасно в усіх найважливіших сферах економічних та соціальних відносин. «Новий курс» провадився за такими основними напрямками: відбудова банківської фінансової системи; відбудова промисловості; боротьба з безробіттям; розвиток трудового та соціального законодавства; аграрна політика.

Переходячи до розгляду другого питання, необхідно зазначити, що аграрна політика була одним з основних напрямків «Нового курсу». Вона знайшла своє втілення в Законі про поліпшення становища у сільському господарстві від 12 травня 1933 р. Був створений спеціальний орган – адміністрація регулювання сільського господарства, офіційною метою якого було регулювання цін на усі види сільськогосподарської продукції, за винятком тютюну, і доведення їх до рівня цін довоєнного періоду з серпня 1909 р. по липень 1914 р. Щоб збалансувати ціни, встановлювався відсоток скорочення засівних площ фермерами з виплатою компенсації за необроблені землі та скорочення поголів'я скота (зменшення товарної маси повинно було підняти ціни до рівня, яке б забезпечувало рентабельність середніх, а також малих ферм, щоб попередити їх розорення). Одночасно заохочувалося знищення частини вже отриманого врожаю, за що видавалася премія. Були скорочені відсотки з іпотечної заборгованості фермерів.

Розглядаючи третє питання, слід звернути увагу на нові закони, що стосуються відбудови промисловості, які були прийняті в період «Нового курсу». Відновлення промисловості покладалося на спеціально утворену установу – Національну адміністрацію з відновлення промисловості. 16 липня 1933 р. з метою знищення «руйнівної конкуренції» і досягнення миру в промисловості був прийнятий Закон про відбудову національної економіки, який передбачав, що уся промисловість була поділена на 17 груп, діяльність кожної з них була врегульована нормативними актами, які були складені у терміновому порядку – «Кодексами чесної конкуренції» (наприклад, Кодекс про справедливу конкуренцію для бавовняної текстильної промисловості 17 липня 1933 р.), які визначали квоту продукції, розподіл ринків збуту, ціни, умов кредиту, тривалості робочого часу, рівня заробітної плати тощо. Кодекси після їх схвалення і скріплення підписом президента набували для даної групи підприємств силу закону.

Готуючись до відповіді на останнє запитання, необхідно зупинитися на тому, що в цей час намітився важливий крок у розвитку трудового та соціального законодавства. Крім того, більшість справ, які стосуються відносин між робітником та працедавцем, розглядалися судами на підставі загальних принципів зобов'язального права, не враховуючи фактичну соціально-економічну нерівність сторін у договорі. Так, у цей період були прийнята низка законів, а саме: Закон Норріса – Лагардія 1932 р. (забороняв підприємцю примушувати робітників підписувати контракти, які зобов'язують їх не вступати до профспілки), Закон про

соціальне забезпечення (передбачав створення Управління по соціальному страхуванню; розрахунок пенсії за віком; формування пенсійного фонду шляхом встановлення нового додаткового виду податку), Закон про справедливий найм робочої сили (фіксував максимальну тривалість робочого часу для деяких груп робітників та мінімум заробітної плати). Однак, найважливішим законом того періоду, що стосується трудового права є Закон Вагнера 5 липня 1935 р. Закон Вагнера вперше в історії США офіційно визнавав права профспілок і передбачав законодавчі гарантії цих прав. При цьому заборонялося кримінальне переслідування робітників за створення профспілок, підприємці зобов'язувалися укладати з профспілками колективні договори і не приймати на роботу осіб, які не входять до складу профспілок, які підписали колективний договір. Для контролю Закону було створене Національне управління по трудовим відносинам і складалося з трьох членів, які призначалися президентом за порадою та з дозволу Сената. Відповідно за Закону Вагнера : «Особи, які працюють по найму, мають право на самоорганізацію, на створення робочих організацій, на вступ до цих організацій чи надання допомоги, на підписання колективних договорів» тощо.

Теми цільових виступів:

1. Боротьба з безробіттям в період «Нового курсу» Рузвельта.
2. Кодекси чесної конкуренції США.

Література:

Основна:

1. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf
2. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 392 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23271/1/Posibnuk%20Grubinko.pdf>.
3. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. 618 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
4. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія-практикум / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/5e644645-541d-4cdc-89b8-d10999e931c1>
5. Історія держави і права зарубіжних країн : підруч. для студ. вищ. навч. закл. : рекомендовано МОН України / [за ред. Л. М. Маймескулова]. Харків: Право, 2011. 520 с.
6. Крестовська Н., Цвіркун О. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія-практикум. Х.: Одиссей, 2017. 488 с. URL: http://pravo.puet.edu.ua/files/lic2016bac/idpz_03.pdf.
7. Макарчук В. Загальна історія держави і права зарубіжних країн. К.: Атіка, 2019. 624 с. URL:

<http://posek.km.ua/biblioteka/%D0%86/%D0%86%D1%81%.pdf>.

Додаткова:

1. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США. К.: Україна, 2009. 554 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/596102/>.
2. Іваницька О. Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2012): навчальний посібник. Вінниця: Вид-во «Фоліант», 2013. 560 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/210003/>.
3. Історія держави і права зарубіжних країн. Новітній час (1918 р. – початок XXI ст.): навч. посіб. / Б. Тищик та ін. Львів: Світ, 2016. 718 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/course/istoriya-derzhavy-i-prava-zarubizhnyh-krajin>.

Тема № 7: Держава і право України періоду середньовіччя

Семінарське заняття № 7: Право Київської Русі.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про зміст та характерні риси найвідомішої пам'ятки права Київської Русі – Руської Правди, а також інших джерел права, особливості розвитку державного, цивільного, шлюбно-сімейного, кримінального та процесуального права давньоруського населення.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика джерел права Київської Русі.
2. Основні риси державного права Київської Русі: правовий статус населення, форма державного устрою, форма державного правління.
3. Право власності та зобов'язальне право за Руською Правдою.
4. Шлюбно-сімейне право Київської Русі.
5. Злочини та покарання за Руською Правдою та іншими джерелами права.
6. Суд та процес за Руською Правдою.

Методичні вказівки:

При підготовці до першого питання студентам слід створити загальне уявлення про основні джерела права Київської Русі. Варто звернути увагу на те, що найвизначнішою пам'яткою права періоду Київської Русі є Руська Правда - перший з кодексів, збірок норм права, які дійшли до нас. Але слід мати на увазі: вона не перша пам'ятка східнослов'янського права взагалі. Відомі більш давні - угоди Русі з Візантією 907, 913, 945 та 971 рр. Разом з нормами Руської Правди у Київській Русі були поширені й інші, зокрема ті, що містилися у князівських статутах. До нашого часу, наприклад, збереглися тексти Статуту князя Володимира та Статуту князя Ярослава. Серед пам'яток церковного права цього періоду слід відзначити також Номоканон, Еклогу, Прохірон тощо.

Готуючись до відповіді на друге питання слід вивчити насамперед з'ясувати особливості правового статусу основних прошарків населення Русі: феодалів, смердів, челяді, холопів та ін. Розглядаючи особливості державного устрою Русі необхідно визначити два характерних періоди : 1) період відносної централізації Русі, коли Київ, як центр держави, визнається місцевими центрами; 2) період феодалльної роздробленості, коли Русь складалася з напівсамостійних держав-уділів, які лише формально підпадали під владу Великого київського князя. Варто звернути увагу й на особливості еволюції форми правління Русі.

Висвітлюючи питання щодо специфіки правового регулювання відносин власності необхідно, спираючись на текст Руської Правди, прослідкувати особливості суб'єктів та об'єктів права власності, звернути увагу на захист нормами Руської Правди права власності на землю та рухоме майно. Необхідно також зауважити, що у Руській Правді відносно невелике місце відведено регулюванню різноманітних договорів. Як правило, вони укладалися в словесній формі з використанням традиційних символічних обрядів - рукобиття чи символічного зв'язування рук, могоричу, литки тощо. При укладанні важливих договорів необхідною вважалася присутність свідків (послухів). Іноді договір передбачав певні додаткові умови, наприклад, виплату неустойки (пені) у випадку недотримання основних умов. В деяких випадках законодавство встановлювало розстрочку для виконання договорів.

Розглядаючи четверте питання слід звернути увагу на те, що у дохристиянський період шлюбно-сімейні відносини регулювалися місцевими правовими звичаями. Після запровадження християнства на Русі наприкінці X ст., шлюбно-сімейні стосунки стали регулюватися нормами церковного права. Будучи монопольною юридичною установою у регулюванні шлюбно-сімейних відносин, церква закріпила за собою, насамперед, монопольне право на затвердження та розірвання шлюбу. Для того, щоб висвітлити характерні риси шлюбно-сімейного права студенти мають опрацювати тексти князівських статутів, вміщених у хрестоматії.

У часи, що розглядаються, поступово складаються окремі елементи кримінального права, і насамперед виникає поняття злочину. На відміну від сучасного визначення, у Київській Русі під злочином розуміли дію, що заподіювала шкоду конкретній приватній особі, а не суспільству в цілому. Тому така дія називалася «образою». Шкода могла бути фізичною, моральною або ж матеріальною. Готуючись до семінару необхідно, користуючись текстами пам'яток права Русі, визначити основні види злочинів, а також звернути увагу на мету та види покарань, визначених у Руській Правді та князівських статутах.

Розглядаючи останнє питання студентам слід з'ясувати особливості системи судових органів Київської Русі, звернути увагу на форми досудового процесу (звід та гоніння сліду) та судочинства, визначити види доказів, які бралися судом до уваги.

Питання цільових виступів:

1. Договори Русі з Візантією.
2. Стадії юрисдикційного процесу у Київській Русі.
3. Джерела та основні риси державного права Русі у період роздробленості.
4. Охорона громадського порядку та боротьба зі злочинністю у Київській Русі.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права України : підручник. За заг. ред. док. юрид. наук, проф. О.М. Бандурки / О.М. Головка, В.А. Греченко, О.А. Гавриленко, І.А. Логвиненко, С.Ю. Обрусна, В.Є. Кириченко та ін. Київ : Майдан, 2018. 640 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua>.

2. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / [М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко]; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. 890 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>

Додаткова:

1. Історія держави і права України : практикум / М.Ю. Бурдін, О.А. Гавриленко, І.Д. Коцан та ін. Х.: ФОВ Бровін О.В., 2017. – 444 с. <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/1196>

2. Гавриленко О.А. Історія держави і права України: стародавня доба: навчальний посібник. Харків: ХНУВС, 2011. с. URL: <http://www.twirpx.com/file/604659/>; <http://lawbook.online/prava-derjavi-istoriya/istoriya-derjavi-prava-ukrajini-starodavnya>

3. Головка О.М., Греченко В.А. Право Київської Русі в дослідженнях вчених університетів на теренах України у XIX – на початку XX ст. Харків: Константа, 2018. 472 с. <https://dspace.univd.edu.ua/items/ac906cd7-d090-4b62-a201-9ed3be0a65c4>

4. Органи охорони правопорядку та суду на теренах України: від Київської Русі до Української революції 1917 р. (історико-правове дослідження): [монографія] / О.М. Бандурка, В.А. Греченко, В.В. Сокурено. Харків: Майдан, 2021. 502 с.

Тема № 8: Історія держави і права України Нового часу

Семінарське заняття № 8: Держава і право України сер. XVII – к. XVIII ст.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про правові основи утворення та функціонування української держави в середині XVII ст., подальшу еволюцію української державності, засвоєння комплексу загальних знань про джерела та основні риси права України-Гетьманщини та Правобережної України.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Джерела права (звичаєве право, гетьманські універсали, міжнародні угоди, гетьманські статті, кодифікація права 1743 р.).
2. Державне право (правовий стан населення, адміністративно-територіальний поділ, система органів влади та управління).
3. Розвиток цивільного, шлюбно-сімейного, кримінального, процесуального права України у середині XVII – останній чверті XVIII ст.

Методичні вказівки:

Розглядаючи перше питання, студентам необхідно зрозуміти особливості правової системи, яка склалася в Козацькій державі, що утворилася у ході народно-визвольної війни українського народу. Лишалися чинними основні правові джерела – Статут Великого князівства Литовського 1588 р., норми магдебурзького права в містах (але тільки у великих – Київ, Переяслав, Чернігів, Ніжин). Припинили дію «Устава на волоки» 1557 р., «Ординація війська Запорозького» 1663 р., королівські та сеймові конституції. Серед джерел права, які використовувалися, неабияке значення мало звичаєве козацьке право. На його основі регулювалися порядок організації козацького війська, порядок і основні принципи формування органів військової, адміністративної влади, судочинство, поняття злочину і система покарань тощо. Слід звернути увагу на те, що поняття «козацьке право» – це не лише сукупність норм козацького звичаєвого права, які виникли в Запорозькій Січі, а й сукупність нормативних актів гетьманської влади, судової практики. Наприклад, універсали видавав гетьман, а іноді й полковники. Вони мали характер розпорядчих актів найвищої влади і регулювали державні, адміністративні, цивільні, кримінальні та процесуальні відносини. Джерелами права були також міжнародні угоди, що укладалися гетьманом з іноземними державами.

Відповідаючи на друге питання студентам слід мати чіткі уявлення про те, що у Козацькій державі залишився поділ на панівні та залежні верстви. До панівного стану належала українська шляхта, козацтво. Козацтво не було однорідним, до нього входили як заможні, так і рядові козаки. До заможних належали козаки, які були реєстровцями до війни. Вони складали основу козацької старшини. Панівним станом в Україні були також верхи православного духовенства. Залежні верстви – це рядові козаки, які виконували повинності на користь Війська Запорозького, «робітні люди», які обслуговували Військо Запорозьке. Залежними були також селяни. Але на козацькій території вони не відбували жодних повинностей, а сплачували чинш. При цьому селяни були особисто незалежними. Чинш становив собою натуральну та грошову ренти. Гетьманськими універсалами в містах запроваджувалося магдебурзьке право. Такі міста одержують назву ратушних. Привілейоване становище в містах мали купці.

Необхідно зазначити, що при формуванні Козацької держави враховувався досвід військової полково-сотенної організації козацтва, яка була перенесена на визначені території і стала єдиною політично-

адміністративною, військовою і судовою владою в Україні. Публічна влада складалася з трьох урядів: генерального, очолюваного гетьманом, полкового і сотенного. Гетьман України був правителем України, главою генерального уряду. В подальшому українська державність розвивалася під зверхністю сусідніх держав: Московського царства, Польщі, Австрійської монархії. Студентам слід виявити зміни, що сталися у державному праві в цей період. Головну увагу варто приділити аналізу еволюції правових форм взаємовідносин України та Московської держави (Російської імперії) у середині XVII – останній чверті XVIII ст. Кожен новий гетьман підписував «статті» (договір) з московським царем, в яких фактично обмежувалися права автономії України. Так, 1659 року Ю. Хмельницький підписав «Другі Переяславські статті»; 1665 року І. Брюховецький уклав «Московські статті», 1674 року І. Самойлович уклав «Конотопські статті», а 1687-го І. Мазепа – «Коломацькі статті», в яких прямо зазначалося, що вибори і відставка гетьмана можуть відбуватися лише за указами царського уряду, а ст. 19 проголошувала Україну частиною Московської держави.

Обмеження автономії України посилювалося також створенням російським урядом та діяльністю Спеціальних органів для управління Гетьманщиною. В 1663-1721 рр. в Україні діяв Малоросійський приказ як один із відділів державного органу Російського царства – Посольського приказу для відання українськими справами. Прямим порушенням автономних прав України було створення Малоросійської колегії. Перша Малоросійська колегія діяла у 1722-1727 рр., Друга Малоросійська колегія – у 1764-1786 рр. Діяльність останньої була спрямована на остаточну ліквідацію залишків політичної автономії України.

Відповідаючи на третє питання насамперед варто зауважити, що у роки війни відбуваються зміни в землеволодінні. З'являються «рангові землі» або «рангові маєтності». Це були землі, які гетьман своїми універсалами дарував козацькій старшині за службу, «в ранг». Значно розширюється правове регулювання зобов'язальних відносин, зокрема у зв'язку з ліквідацією магнатського землеволодіння.

Серед злочинів на першому місці стояли військові (зрада, ненадання допомоги під час бою тощо). За них передбачалася страта. Припиняли дію норми, що встановлювали покарання за злочини проти королівської влади, порядку управління Речі Посполитої. Процесуальне право в Україні також зазнало певного розвитку. Процес носив змагальний характер. Сфера застосування розшукового (слідчого, інквізиційного) процесу стала ширшою. Сторонами процесу були позивач і відповідач. Прокуратор – представник позивача в суді (з XVIII ст. – адвокат, повірений). Внаслідок судової реформи 1760-1763 рр. адвокати стали призначатися для захисту інтересів козаків і селян, а 1767 року адвокати були введені до складу гродських і земських судів. Судові рішення виконували самі суди чи місцеві уряди. Посада судового виконавця (возного) з'являється в Україні в XVIII ст.

У період Гетьманщини неодноразово робилися спроби кодифікації українського права. Перша кодифікаційна комісія була створена 22 серпня

1728 р. за царським указом: «Решительные пункты гетьману Даниилу Апостолу». Вона підготувала 1743 року збірник «Права, за якими судиться малоросійський народ». До нього прикладалася інструкція кодифікаційної комісії, абетковий реєстр, а також «Степенний малоросійського військового звання порядок після гетьмана». Окрім цієї, в Україні були проведені також деякі інші кодифікації: «Суд і розправа в правах малоросійських» (1758 р.), «Книга Статут та інші права малоросійські» (1764 р.), «Екстракт малоросійських прав» (1767 р.) та н.. Слід наголосити, що існування особливого законодавства в Україні суперечило імперським планам Росії. Тому природно, що жоден з перелічених документів не був офіційно затверджений для широкого вжитку.

Питання цільових виступів:

1. Державно-правовий статус України-Гетьманщини у складі Російської держави.
2. Державно-правовий статус українських земель у складі Оттоманської імперії (Кримського ханства).
3. Конституція П. Орлика 1710 р..
4. Кодифікація права України XVIII ст.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права України : підручник. За заг. ред. док. юрид. наук, проф. О.М. Бандурки / О.М. Головка, В.А. Греченко, О.А. Гавриленко, І.А. Логвиненко, С.Ю. Обрусна, В.Є. Кириченко та ін. Київ : Майдан, 2018. 640 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua>.
2. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / [М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко]; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. 890 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>
3. Історія держави і права України : практикум / М.Ю. Бурдін, О.А. Гавриленко, І.Д. Коцан та ін. Х.: ФОВ Бровін О.В., 2017. 444 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>

Додаткова:

1. Грозовський І.М. Право Нової Січі (1734 – 1775 pp.): Навч. посібник. Харків: Вид-во ун-ту внутр. справ, 2010. 108 с. URL: https://ek.nlu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_01/cgiirbis_64.
2. Історія Української держави: Гетьманат ранньомодерної доби / Відп. ред. В. Смолій. НАН України. Інститут історії України. К.: Арій, 2018. 720 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0014384>
3. «Пакти і Конституції» Української козацької держави. Львів: Світ, 2011. 440 с.: факсиміле. URL: <https://http://resource.history.org.ua/item/0006255>
4. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 1997. 550 с. URL:

<http://history.org.ua/Lib.../966-02-0202-4/966-02-0202-4.pdf>

5. Єрмолаєв В. Про форму правління та державний режим Гетьманщини часів Б. Хмельницького (до 365-річниці Національної революції 1648 р.) / В. Єрмолаєв // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. / засн. Президія Акад. правових наук України 2012. № 4. С. 75-92.
https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3941/1/Ermolaev%20_Petrys_hyn_75.pdf
6. Нюхіна П.О. Козацькі універсали як джерело українського права XVII-XVIII ст. / П.О. Нюхіна // Правова держава : щорічник наук. праць / редкол.: Ю.С.Шемшученко (гол. ред.) та ін., Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2010. Вип. 21. С.44-52.
<https://uacademic.info/ua/document/0411U005826>
7. Смолій В., Степанков В. Українська національна революція ХУІІ ст. (1648 – 1676 рр.). К, 2019. 467 с. URL: <http://histua.com/knigi/ukrainska-natsionalna-revoliutsiia>
8. Український Гетьманат: нариси історії національного державотворення XVII-XVIII ст. У 2 кн. Кн. 1 / В. Смолій (відп. ред.), Т. Чухліб (заст. відп. ред.) НАНУ. Інститут історії України. К., 2018. 610 с. Кн. 2 / В. Смолій (відп. ред.), Т. Чухліб (заст. відп. ред.). К.: Інститут історії України, 2018. 580 с.. URL:
[file:///C:/Users/zaice/Downloads/0013665%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/zaice/Downloads/0013665%20(3).pdf)
[file:///C:/Users/zaice/Downloads/0013666%20\(6](file:///C:/Users/zaice/Downloads/0013666%20(6)

Тема № 8: Історія держави і права України Нового часу

Семінарське заняття № 9: Право в українських землях у складі Російської імперії другої пол. XIX – поч. XX ст.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення щодо причин, передумов, змісту та значення реалізованих упродовж 60-70-х рр. XIX ст. в Російській імперії буржуазних реформ, що об'єктивно сприяли скасуванню феодально-кріпосницьких відносин і ствердженню капіталістичного суспільно-економічного укладу, а також контрреформ 80-90-х рр. XIX ст., що спричинили суттєве коригування реформаторського курсу та посилення режиму політичної реакції самодержавства.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Причини та передумови буржуазних реформ 60-70-х рр. XIX ст.
2. Правові засади селянської реформи 1864 р. в Україні.
3. Сутність і значення судової реформи 1864 р.
4. Правові засади земської реформи 1864 р. та міської реформи 1870 р.
5. Поліцейська, військова, фінансова та освітня реформи 60-70-х рр. XIX ст.
6. Правові засади контрреформ 80-90-х рр. XIX ст.

Методичні вказівки:

Відповідаючи на перше питання, необхідно з'ясувати причини та визначити передумови буржуазних перетворень у Російській імперії, що були реалізовані царом протягом 60-70-х рр. XIX ст. Розгляд означеної проблеми доцільно здійснювати в контексті аналізу широкого спектру соціально-економічних проблем, що накопичилися у самодержавній Росії. У середині XIX століття більшість політичного істеблішменту та широкі кола громадськості дійшли висновку щодо неможливості збереження феодально-кріпосницьких відносин і нагальній необхідності створення розвиненої та узгодженої нормативно-правової бази для ствердження буржуазно-капіталістичних відносин. Характеризуючи специфіку соціально-політичної ситуації в українських землях напередодні буржуазних реформ, обов'язково слід зважити на процеси, що протікали в інших територіях Російської імперії.

Визначаючи правові засади реалізації в українських землях Російської імперії селянської реформи 1861 року, необхідно урахувати, що реформування аграрного сектору здійснювалося на основі законодавчих актів загальнонаціонального рівня, а також низки указів і постанов, призначених виключно для українських губерній. На українські терени водночас було поширено дію трьох місцевих положень, що спричинило диференціацію земельних угідь (наділів) та конфіскаційний характер аграрної реформи в окремих регіонах.

Особлива увага має бути приділена Положенню від 19 лютого 1961 р., яким скасовувалася кріпосна залежність селян, декларувалося їх наділення особистими і майновими правами, правом створення органів місцевого самоврядування, а також правами у сфері судочинства. Формально-правова характеристика вищеназваного Положення повинна поєднуватися з аналізом існуючого на той час правового механізму реалізації набутої селянством правоздатності. За цих умов особливого значення набуває виявлення особливості правового статусу тимчасовозобов'язаних селян.

Цілісне розуміння селянської реформи 1861 року неможливе без чіткого усвідомлення сутності механізму обчислення викупної суми повного указанного подушного наділу.

Зважаючи на наявність у селянському середовищі спеціальних груп (дворових людей, державних селян, селян дрібнопомісних поміщиків, фабричних селян), необхідно здійснити глибокий сутнісний аналіз законодавчих актів, що визначали специфіку їх правового статусу. Так, варто акцентувати увагу на затяжний характер розробки законів про державних селян, які набули нового статусу лише відповідно до законів від 18 січня 1866 р. та 24 листопада 1866 р. Як наслідок, відмова від кріпосницько-поміщицької форми феодального ладу призвела до ствердження державного феодалізму. Дотримання диференційованого підходу при визначенні правосуб'єктності окремих груп селян зумовило збереження у пореформений період суттєвих відмінностей у їх правовому становищі.

Одним з наслідків аграрної реформи 1861 року була глибока стратифікація суспільства. Хоча еволюційний характер перетворень сприяв

збереженню політичної влади та економічних привілеїв за дворянством, цей суспільний стан розколовся на землевласницьку буржуазію та дворян-напівкріпосників, які зберегли відробіткову систему. Зважаючи на це, доцільно охарактеризувати привілеї та пільги дворянства, його корпоративну організацію, судово-адміністративні повноваження на місцях тощо. Не менше значення має аналіз обставин появи феномену робітничого класу (фабрично-заводських робітників).

Судова реформа 1864 року належить до найліберальніших буржуазних реформ. Усвідомлення її правової природи неможливо без визначення сутності буржуазних принципів правосуддя (безстановості, змагальності, усності, гласності, незалежності, презумпції невинуватості) і аналізу правового статусу мирових суддів, присяжних і приватних повірених, присяжних засідателів. Попереднє розслідування поділялося на дізнання і попереднє розслідування, скасовувалася система формальних доказів що була замінена системою вільної оцінки за внутрішнім переконанням. Виокремлювалися стадії процесу (підготовчі до суду дії, судове слідство з дебатами сторін, винесення вироку).

Органи земського самоврядування в Україні було створено відповідно до Положення про губернські та повітові земські установи 1864 року. Аналізуючи сутність інституту земства, необхідно охарактеризувати специфіку виборчого процесу до губернських і повітових земських зборів, а також особливості правового статусу їх виконавчих органів, – губернських і повітових земських управ. Окремо доцільно зупинитися на системі державного контролю за діяльністю земських установ.

Зміст і напрями міської реформи було визначено Міським положення від 16 червня 1870 р. Аналізуючи специфіку реалізації міської реформи в Україні, необхідно визначити динаміку реформаторських потуг, акцентувати увагу на особливостях формування, структурі та компетенції органів міського самоврядування, - міських дум (розпорядчих органів) і міських управ (виконавчих органів), а також висловитись щодо обґрунтованості тези про визначення «господарського самоврядування» як єдиної функції органів громадського управління міст. Окремо слід зосередитися на характеристиці інституту міського голови та розглянути механізм взаємодії між органами державної влади і органами міського самоврядування та механізм контролю за діяльністю міських дум і управ.

Поліцейська, військова, фінансова та освітня реформи були зумовлені прагненням скоригувати існуючу систему державного управління в ключових сферах суспільних відносин. Визначаючи обґрунтованість та ефективність реформ, слід окреслити спектр накопичених проблем, на вирішення яких були спрямовані реформаторські потуги самодержавства, проаналізувати правову основу реформ та визначити їх наслідки.

Контрреформи 80-90-х рр. XIX ст. в Російській імперії були спричинені спробою уряду Олександра III запобігти революційним тенденціям. Цілісне розуміння глибини та розмаху політичної реакції неможливо без з'ясування сутності царського маніфесту від 29 квітня 1881 р., Положення про заходи з

охорони державного порядку та громадського спокою від 14 серпня 1881 р., циркуляру міністра внутрішніх справ від 16 жовтня 1881 р., Положення про земських дільничних начальників від 12 червня 1889 р., положень від 1890 р. та 1892 р.

Питання цільових виступів:

1. Державно-правовий статус українських земель у складі Речі Посполитої та Австрії (Австрійської імперії).
2. Основні джерела права в українських землях наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.
3. Систематизація права України XVIII - першої половини XIX ст.
4. Основні напрямки розвитку державно-правової системи Російської імперії, особливості її функціонування в українських губерніях на поч. XX ст.
5. Основні зміни в праві українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій в умовах I Світової війни.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права України : підручник. За заг. ред. док. юрид. наук, проф. О.М. Бандурки / О.М. Головка, В.А. Греченко, О.А. Гавриленко, І.А. Логвиненко, С.Ю. Обрусна, В.Є. Кириченко та ін. Київ : Майдан, 2018. 640 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua>.
2. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / [М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко]; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. 890 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>
3. Історія держави і права України : практикум / М.Ю. Бурдін, О.А. Гавриленко, І.Д. Коцан та ін. Х.: ФОВ Бровін О.В., 2017. 444 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>

Додаткова:

1. Головка О.М. Фінансова адміністрація Російської імперії в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.): історико-правове дослідження : монографія / О.М. Головка. Харків : СІМ, 2005. 448 с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7ed2a3e5-54e6-4470-ba9a-522b38bb4c4c/content>
2. Органи охорони правопорядку та суду на теренах України: від Київської Русі до Української революції 1917 р. (історико-правове дослідження): [монографія] / О.М. Бандурка, В.А. Греченко, В.В. Сокурєнко. Харків: Майдан, 2021. 502 с. <https://univd.edu.ua/uk/categorization-news/professional-publications/9274>

Тема № 9: Історія держави і права України Новітнього часу.

Семінарське заняття № 10: Державне право України у період національно-демократичної революції (1917-1921 рр.)

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення щодо умов відродження української державності під час революційно-визвольних змагань у 1917-1920., а також специфіки етапів державно-правового будівництва в означений період.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Українська Народна Республіка за часів Центральної Ради.
2. Українська Держава гетьмана П. Скоропадського.
3. Українська Народна Республіка доби Директорії.
4. Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки. Державно-правове значення злуки УНР та ЗУНР.

Методичні вказівки:

Висвітлюючи перше питання, необхідно охарактеризувати унікальні конкретно-історичні умови генези Центральної Ради як загальнонаціональної громадсько-політичної інституції, що переслідувала за мету втілення невід'ємного права українського народу на самовизначення і відродження державності. Визначаючи унікальність історичного моменту, варто чітко окреслити увесь спектр політичних сил, що пропонували різні варіанти державно-правового розвитку. Особливу увагу слід приділити періодизації діяльності Центральної Ради, що неможливо без з'ясування підстав для трансформації її політичного курсу, а також глибокого сутнісного аналізу проголошених в універсалах політико-декларативних положень, особливостей законотворчої діяльності і практичних заходів, спрямованих на розбудову нової держави. У цьому контексті доцільно прослідкувати еволюцію поглядів лідерів Центральної Ради від підтримки ідеї національно-територіальної автономії до проголошення «самостійної, ні від кого не залежної держави».

Цілісне уявлення щодо правової природи Української Народної Республіки часів Центральної Ради можливо сформувати лише за умови виявлення специфіки організації державної влади. Зокрема, слід з'ясувати, чи існували правові підстави для визначення Центральної Ради як представницького органу (парламенту), чи притаманні Генеральному Секретаріату (Раді народних міністрів) класичні ознаки виконавчого органу (уряду), чи було вичерпно розмежовано компетенцію місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, чи були обґрунтованими зовнішньополітичні орієнтири української дипломатії, чи було чітко визначено правові засади військового будівництва та наскільки ефективними виявилися спрямовані на втілення військової доктрини заходи, чи було забезпечено розбудову збалансованої правоохоронної системи та системи судочинства. Особливого значення для розуміння спрямованості законотворчої діяльності Центральної Ради має ознайомлення з текстом Конституції УНР від 29 квітня 1918 р., а також виявлення обґрунтованості скасування права власності на землю та смертної кари, надання національно-персональної автономії національним меншинам тощо. Насамкінець варто висловити думку щодо наявності за часів існування Центральної Ради

консолідуючої українське суспільство національної ідеї, відповідності очікуванням суспільства і збалансованості доктрини державно-правового розвитку та наявності ефективного державного механізму.

Розглядаючи друге питання, необхідно з'ясувати причини та передумови приходу до влади гетьмана П. Скоропадського. У цьому контексті доцільно подискутувати щодо наявності підстав для кваліфікації обставин проголошення гетьманату як перевороту. Особливу увагу необхідно приділити формально-правовому аналізу положень «Грамоти до всього українського народу» від 29 квітня 1918 р. та Закону «Про тимчасовий державний устрій України» від 29 квітня 1918 р., що дає можливість визначити форму державного правління. Характеризуючи систему органів державної влади, слід охарактеризувати їх структуру, повноваження і ступінь розмежування компетенції. Доцільно порівняти підходи Української гетьманської держави та Української Народної Республіки часів Центральної Ради щодо організації системи судочинства, зовнішньополітичної діяльності та військового будівництва. Показовою для ілюстрації специфіки державного будівництва за часів гетьманату є втілювана П. Скоропадським ідея територіально-державного патріотизму.

Висвітлюючи третє питання, необхідно охарактеризувати обставини краху Української гетьманської держави. Аналізуючи діяльність Директорії на початковій стадії розбудови «другої» Української Народної Республіки, слід звернути увагу на співзвучність проголошених нею положень з ідеями Великої французької буржуазної революції, відсутність цілісної програми перетворень і стихійний характер розподілу обов'язків між членами Директорії. Особливе значення для розуміння правової природи Директорії має аналіз положень Декларації від 26 грудня 1918 р., де, зокрема, було закріплено «трудовий» принцип управління державою. Оскільки специфіка Директорії наглядно виявилася у скликанні Конгресу трудового народу, то варто здійснити компаративний аналіз засад його діяльності з традиціями організації діяльності Центральної Ради, яка свого часу також претендувала на статус парламенту (або ж передпарламенту). Особливою подією для розуміння еволюції Української Народної Республіки часів Директорії стала ухвала Радою народних міністрів УНР Декларації від 12 серпня 1919 р., що символізувала прагнення до втілення європейської моделі державного будівництва. Зважаючи на це, варто зосередитися на виявленні специфіки організації державної влади та територіального устрою упродовж серпня 1919 р. – листопада 1920 р. Аналізуючи законодавство часів Директорії, необхідно з'ясувати, яким чином усувалися колізії з попередніми та паралельними системами законодавства, а також виявити наявність підстав для кваліфікації законодавства «другої» УНР як «законодавства перехідного періоду».

При підготовці четвертого питання слід з'ясувати причини розпаду Австро-Угорської імперії, що об'єктивно сприяє кращому розумінню умов проголошення Західноукраїнської Народної Республіки. Характеризуючи державно-правову природу ЗУНР, необхідно виявити специфіку побудови

системи центральних та місцевих органів влади, а також розкрити порядок формування системи судочинства. Особливу увагу доцільно приділити визначенню чинників, що вирішальним чином вплинули на формування Української Галицької Армії ЗУНР. У цьому контексті нагальною необхідністю є визначення спонукальних мотивів та історичного значення об'єднання («злуки») Західноукраїнської Народної Республіки з Українською Народною Республікою в єдину соборну Українську Державу.

Питання цільових виступів:

1. Політико-правові зміни в Україні в умовах буржуазно-демократичної революції в Росії (лютий-листопад 1917 р.).
2. Державно-правова розбудова Української Народної Республіки (листопад 1917-квітень 1918).
3. Розбудова держави і права Української Держави.
4. Основні риси державного права радянської України.
5. Державно-правова розбудова УНР періоду Директорії (листопад 1918-листопад 1920 р.).

Охоронно-репресивні органи УСРР у 1917-1920 рр.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права України : підручник. За заг. ред. док. юрид. наук, проф. О.М. Бандурки / О.М. Головка, В.А. Греченко, О.А. Гавриленко, І.А. Логвиненко, С.Ю. Обрусна, В.Є. Кириченко та ін. Київ : Майдан, 2018. 640 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua>.
2. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / [М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко]; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. 890 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>
3. Історія держави і права України : практикум / М.Ю. Бурдін, О.А. Гавриленко, І.Д. Коцан та ін. Х.: ФОВ Бровін О.В., 2017. 444 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>

Додаткова:

3. Головка О.М. Фінансова адміністрація Російської імперії в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.): історико-правове дослідження : монографія / О.М. Головка. Харків : СІМ, 2005. 448 с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7ed2a3e5-54e6-4470-ba9a-522b38bb4c4c/content>
4. Органи охорони правопорядку та суду на теренах України: від Київської Русі до Української революції 1917 р. (історико-правове дослідження): [монографія] / О.М. Бандурка, В.А. Греченко, В.В. Сокурєнко. Харків: Майдан, 2021. 502 с. <https://univd.edu.ua/uk/categorization-news/professional-publications/9274>

Тема № 9: Історія держави і права України Новітнього часу.

Семінарське заняття № 11: Основні риси права України періоду

другої світової війни.

Навчальна мета заняття: сформувані цілісне уявлення щодо особливостей розвитку держави та права України під час Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.). Своєрідність означеного етапу державно-правового розвитку України була зумовлена умовами воєнного стану та встановленням окупаційного режиму, що спричинило суттєву реорганізацію державного механізму та, як наслідок, коригування правової доктрини.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Перебудова державного механізму на початку Великої Вітчизняної війни.
2. Спроби відновлення української національної державності.
3. Окупаційний режим та органи управління на окупованій території України.
4. Відновлення радянської влади на території України.
5. Зміни в праві УРСР в умовах воєнного стану.

Методичні вказівки:

Розглядаючи перше питання, слід усвідомлювати, що Велика Вітчизняна війна спричинила докорінну перебудову державного механізму. Це було зумовлено прагненням мобілізувати зусилля на виконання низки невідкладних завдань, а саме: переведення господарства на воєнні рейки; зміцнення обороноздатності; організації евакуації населення та стратегічних підприємств; розгортання партизанського та підпільного руху на тимчасово окупованих територіях тощо. Як наслідок, уповноваженими органами державної влади було прийнято низку нормативно-правових актів (постанов, директив, наказів тощо), без глибокого сутнісного аналізу яких неможливо усвідомити масштаб і глибину змін у державному управлінні. Тому при підготовці відповіді з першого питання необхідно дати формально-правову характеристику запроваджуваних режимів воєнного стану та стану облоги, визначити правовий статус створених на загальнонаціональному та регіональному рівнях воєнно-політичних органів з надзвичайними повноваженнями, проілюструвати появу та ствердження тенденцій зростання ролі виконавчо-розпорядчих органів, домінування військово-організаційної (мобілізаційної) роботи в діяльності державного апарату, централізації керівництва суб'єктами правоохоронної діяльності, появи репресивних судових інститутів на кшталт військових трибуналів тощо.

При відповіді на друге питання слід порівняти політичні програми різних частин організованої української еміграції. Особливу увагу варто приділити визначенню пропонованих лідерами ОУН шляхів відновлення незалежної та суверенної Української держави, а також проаналізувати вжиті практичні заходи, зокрема, проголошення у Львові Акту про відновлення Української держави від 30 червня 1941 р. та створення Української національної ради. Зважаючи на безрезультатність докладених лідерами ОУН

зусиль, слід визначити причини краху планів з відновлення української національної державності.

При розгляді третього питання необхідно дати характеристику нацистського окупаційного режиму, встановленого у контексті реалізації доктрини «тотальної війни». Студентам пропонується проаналізувати специфіку встановленого окупантами нового територіального та адміністративного поділу українських земель, а також повноваження військово-поліцейських органів, визначити специфіку побудови та функціонування системи судочинства.

Визволення території України від окупантів зумовило вдосконалення державного апарату УРСР. Ілюструючи цю тенденцію, варто приділити увагу підвищенню ролі уряду УРСР у відбудові народного господарства, утворенню Народного Комісаріату закордонних справ УРСР та Наркомату оборони УРСР, відновленню мережі місцевих рад депутатів трудящих тощо.

Опрацьовуючи п'яте питання, слід зважати на те, що було забезпечено адаптацію цивільного, сімейного, трудового, адміністративного, кримінального та кримінально-процесуального права УРСР до умов воєнного стану, а саме: створено низку надзвичайних органів влади та управління; перерозподілено фонди у зв'язку з евакуацією та реевакуацією, розширено права господарчих наркоматів; запроваджено планування на квартал; ініційовано переукладання раніше укладених договорів; спрощено порядок підтвердження заповітів та збільшено терміни прийняття спадщини, скасовано податок на спадщину, розширено коло спадкоємців, встановлено чергу спадкоємців; оновлено законодавство про патронат, опіку та всиновлення; передбачено визнання юридичних наслідків лише у випадку зареєстрованого шлюбу та допуск розлучення лише на підставі рішення суду; запроваджено трудову мобілізацію і трудову повинність; переглянуто законодавство про умови та охорону праці; посилено відповідальність за окремими складами злочинів тощо. Варто пам'ятати, що на окупованих територіях постійно зберігалася чинність норм радянського права.

Питання цільових виступів:

1. Зміни у праві УРСР (1939-1941 рр.).
2. Правові підстави приєднання західноукраїнських земель до УРСР.
3. Політика „радянзації” на західноукраїнських землях.
4. Організаційні та політико-правові засади рухів опору в Україні під час другої світової війни: міжнародні норми, окупаційні режими, радянський рух опору, національний рух опору.

Література:

Основна:

1. Історія держави і права України : підручник. За заг. ред. док. юрид. наук, проф. О.М. Бандурки / О.М. Головка, В.А. Греченко, О.А. Гавриленко, І.А. Логвиненко, С.Ю. Обрусна, В.Є. Кириченко та ін. Київ : Майдан, 2018. – 640 с. <http://dspace.univd.edu.ua>.

2. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / [М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко]; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. 890 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/> .

Додаткова:

1. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: фахові висновки робочої групи істориків при урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН – УПА / НАН України; Інститут історії України. – К. : Наук. думка, 2015. 53 с. <http://resource.history.org.ua/item/0002033>

2. Тищик Б.Й. Становлення української державності на західноукраїнських землях напередодні і в роки другої світової війни (1937-1945 рр.) Львів, 2016 <https://books.google.com.ua/books/about/>

3. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття. Історичні нариси. У двох книгах. К.:НВП «Видавництво» Наукова думка, НАН України», 2011. <http://resource.history.org.ua/item/0002033>

Додаткова:

4. Український фактор в роки Другої світової війни. <https://cdu.edu.ua/news/ukrainskyi-faktor-u-druhii-svitovii-viini.html>

5. Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні. / В. Косик Париж; Нью-Йорк; Львів, 2013. <http://resource.history.org.ua/item/0006673>

6. Кульчицький В. С. Вхідження Галичини, Північної Буковини та Закарпаття до складу України (1939 — 1945 рр.). / В. С. Кульчицький, М. І. Настюк, Б. Й. Тищик, М. І. Глубіш. Дрогобич, 2010. <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/54670/21-Myshchak.pdf?sequence=1>

7. Офіцинський Р. А. Історія УПА. Харків : Орбіта. 2021. 128 с. URL: <https://www.library.cv.ua/>.

8. . Снайдер Т. Криваві землі. Європа між Гітлером та Сталінім. Київ: Laurus, 2018. 492 с. <https://varto.kiev.ua/shop/books/krivavi-zemli-evropa-mizh-gitlerom-ta-stalinim-timoti-snaider>

Тема № 9: Історія держави і права України Новітнього часу.

Семінарське заняття № 12: Державне будівництво і розвиток права України у роки незалежності.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення щодо розвитку держави та права незалежної України

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Проголошення і розбудова незалежної держави Україна.
2. Конституція України.
3. Проведення реформ та зміни у державно-правовій системі України в сучасний період.

Методичні вказівки:

Необхідно розкрити зміст та історичне значення Акту проголошення незалежності України і результатів Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р., а також законів України "Про правонаступництво України" від 12 вересня 1991 р., "Про громадянство" від 8 жовтня 1991 р., інших основоположних нормативно-правових актів періоду становлення незалежності України. Студенти мають показати у чому полягав перехідний характер державного ладу України в пострадянський період, охарактеризувати процес становлення українського парламентаризму. Проаналізуйте процес становлення президентської влади. Розкрийте зміни у статусі та повноваженнях Президента України. З'ясуйте, які кроки були зроблені на шляху реформування виконавчих структур та які ускладнення супроводжували процес створення місцевих органів державної виконавчої влади. Розкрийте основні етапи цього процесу.

Опрацьовуючи друге питання теми розкрийте структуру та зміст Конституції України. Покажіть історичне значення Основного Закону України.

При розгляді третього питання, необхідно розкрити зміст та показати наслідки реформ в Україні, а також охарактеризувати зміни у державно-правовій системі України в сучасний період.

Питання цільових виступів:

1. Правове оформлення розпаду СРСР проголошення незалежної держави Україна.
2. Організаційно-правові засади становлення системи МВС України, основні завдання та напрями її реформування.
3. Зміни в праві України у зв'язку з початком агресії російської федерації.

Теми рефератів:

1. Зміни у державно-правовій системі України в сучасний період.
2. Становлення національної правоохоронної системи України (1991-2023 рр.).

Література:

Основна:

1 1. Історія держави і права України : підручник. За заг. ред. док. юрид. наук, проф. О.М. Бандурки / О.М. Головка, В.А. Греченко, О.А. Гавриленко, І.А. Логвиненко, С.Ю. Обрусна, В.Є. Кириченко та ін. Київ : Майдан, 2018. – 640 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua>.

Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / [М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко]; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. 890 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>.

Додаткова:

1. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні

виклики / Кер. проекту, упоряд. і наук. ред. П. П. Гай-Нижник; Авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, Л. Л. Залізняк, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. Міністерство освіти і науки України; Науково-дослідний інститут українознавства. К.: "МП Леся", 2016. 586 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0013323>.

2. Андрусишин Б. Юридичні та фактичні підстави незалежності Української держави / Б. Андрусишин // Вісник Академії правових наук України: зб. наук. пр. / засн. Президія Акад. правових наук України. 2012. № 4. С. 114-122. <https://www.slideshare.net/slideshow/ss-249703008/249703008>

3. Рекомендована література (основна, додаткова), інформаційні та навчальні ресурси в Інтернет

Основна

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.2>
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Бостан Л., Бостан С. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2018. 730 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf
4. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2020. 618 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
5. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія-практикум / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Бандурки. Харків: Майдан, 2023. 904 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/5e644645-541d-4cdc-89b8-d10999e931c1>
6. Історія держави і права зарубіжних країн : підруч. для студ. вищ. навч. закл. : рекомендовано МОН України / [за ред. Л. М. Маймескулова]. Харків: Право, 2011. 520 с.
7. Історія держави і права України : підручник. За заг. ред. док. юрид. наук, проф. О.М. Бандурки / О.М. Головка, В.А. Греченко, О.А. Гавриленко, І.А. Логвиненко, С.Ю. Обрусна, В.Є. Кириченко та ін. Київ : Майдан, 2018. 640 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua>.
8. Історія держави і права України : підручник / В.Д. Гончаренко, В.М. Єрмолаєв, В.О. Рум'янцев та ін. Х. : Право, 2013. 704 с.
9. Історія держави і права України: хрестоматія-практикум: навчальний посібник / О. А. Гавриленко, І. А. Логвиненко, Л. В. Новікова. Х.: ХНУ ім. Каразіна, 2015. 348 с.
10. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / [М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко]; за заг. ред. О. М. Бандурки.

- Харків : Майдан, 2021. 890 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/>
11. Крестовська Н., Цвіркун О. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія-практикум. Х.: Одиссей, 2017. 488 с. URL: http://pravo.puet.edu.ua/files/lic2016bac/idpz_03.pdf.
 12. Макарчук В. Загальна історія держави і права зарубіжних країн. К.: Атіка, 2019. 624 с. URL: <http://posek.km.ua/biblioteka/%D0%86/%D0%86%D1%81%.pdf>.
 13. Орленко В. Історія держави і права зарубіжних країн: посібник для підготовки до іспитів. К.: Ін Юре, 2019. 244 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Orlenko_VI/Istoria_derzhavy_i_prava_zarubizhnykh_krain/.

Додаткова

1. Боняк В. О. Сучасне історико-правове дослідження інститутів держави і права США колоніальної доби / В. О. Боняк // Київський університет права НАН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Часопис Київського університету права. 2016. №2. С. 411-412. <https://www.google.com/search?q=1>
2. Бруслик О. Ю. Виникнення та склад палати лордів Британського парламенту / О. Ю. Бруслик // Форум права : електрон. наук. фахове вид. / ХНУВС. 2014. № 3. С. 35-41. URL https://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_
3. Головка О.М., Греченко В.А. Право Київської Русі в дослідженнях вчених університетів на теренах України у XIX – на початку XX ст. Харків: Константа, 2018. 472 с. <https://dspace.univd.edu.ua/items/ac906cd7-d090-4b62-a201-9ed3be0a65c4>
4. Забзалюк Д.Є. Політико-правові аспекти європейської інтеграції Галицько-Волинської держави у 40-50-х рр. XIII століття / Д.Є. Забзалюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична : зб. наук. праць / засн. Львів. держ. ун-т внутр. справ. 2014. № 3. С. 3-11.
5. Калашніков В. М. Монетарна політика «батьків-засновників» США і війна за незалежність / В. М. Калашніков // Історія торгівлі, податків та мита / М-во освіти і науки України. Дніпропетр. Нац.. ун-т ім. О. Гончара. – Дніпропетровськ : Акад. митної служби України, 2014. №2(10). С.63-73 http://apnl.dnu.in.ua/tom_2_2017/58.pdf
6. Калашніков В. М. Формування інститутів держави і права в США ранньої доби (1607-1775 рр.) : монографія / В. М. Калашніков, В. М. Малишко ; за ред. І. Б. Усенка. Київ : Логос, 2015. 406 с. <http://repository.dnu.dp.ua:1100/upload/e7dd3958814a36cf53ae1dfca02dd43eFormuvannya-institutiv-derzh-i-prava-v-SSHA.pdf>
7. Кіндюк Б. «Анонімна записка про потребу обмежити владу гетьмана» як пропозиція реформування державно-управлінських відносин у Гетьманщині в XVIII ст. / Б. Кіндюк // Право України : юрид. журн. / засн. Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН

України, НУ «Юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого» та ін. 2014. № 7. С. 245-251.

8. Кобилецький М. Магдебурзьке право як джерело кодифікації українського права (XVIII - початок XIX ст.) / М. Кобилецький // Вроцлавсько-львівський юридичний збірник. 2011. № 2. С. 252-287. https://shron1.chtyvo.org.ua/Hoshko_Tetiana/Istoriia_mahdeburzkoho_prava_ochy_ma_iurysta.pdf?

9. Ковальова С.Г. Суб'єкти правовідносин у литовсько-руському праві XIV-XV ст. / С.Г. Ковальова // Правова держава : щорічник наук. праць / редкол.: Ю.С.Шемшученко (гол. ред.) та ін., Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2011. Вип. 22. С. 114-119.

10. Кондратюк О.В. Державно-правовий статус українців у Російській імперії (XVIII-XIX ст.ст.) / О.В. Кондратюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична : зб. наук. праць / засн. Львів. держ. ун-т внутр. справ. 2014. № 2. С. 3-13. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2000>

11. Логвиненко Є.С., Логвиненко І.А. Покарання в праві держав Стародавнього Світу. Харків, 2019. 252 с. <https://dspace.univd.edu.ua/items/f54c83ee-734a-4dad-919b-2eeda491a718>

12. Мелех Л.В. Окремі аспекти розвитку законності в Галичині у другій половині XVIII – першій половині XIX ст. / Л.В. Мелех // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична : зб. наук. праць / засн. Львів. держ. ун-т внутр. справ. 2015. Вип. 2. С. 18-27.

13. Ніколаєнко Т.Б. Звичаєве право скіфської держави / Т.Б. Ніколаєнко // Бюлетень Міністерства юстиції України : офіц. вид. / засн. М-во юстиції України, 2014. № 8. С. 51-56. http://ek.nlu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=IBIS_PRINT&P21DBN=IBIS

14. Органи охорони правопорядку та суду на теренах України: від Київської Русі до Української революції 1917 р. (історико-правове дослідження): [монографія] / О.М. Бандурка, В.А. Греченко, В.В. Сокурєнко. Харків: Майдан, 2021. 502 с. <https://www.google.com/search?q=14>

15. Підготовка охоронців правопорядку в Харкові: 100 років історії (1917 – 2017 рр.): [монографія] / О.М. Бандурка, В.А. Греченко, В.В. Сокурєнко; МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків: Золота миля, 2017. 496 с. <https://dspace.univd.edu.ua/items/e531c613-1a83-414c-90a1-af1ae5179f7e>

16. Рожок Л. Становлення судового конституціоналізму в епоху Античності / Л. Рожок // Публічне право : наук.-практ. юрид. журн. / Всеукр. громад. орг. «Майбутнє країни», Ужгород. нац. ун-т. 2016. № 2. С. 71-77.

17. Рум'янцев В. Павло Скоропадський в українському державотворенні (до 140-річчя з дня народження) / В. Рум'янцев // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. / засн. Президія Акад. правових наук Укр. 2013. № 1. С. 34-43. URL: https://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21R

EF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vapny_2013_1_6

18.Самотуга А. В. 800 років Великої Хартії Вольностей: актуалізація конституційного обмеження персональної влади / А. В. Самотуга // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. - № 2 (76). С. 112 – 119.

19.Стеценко Н. С. Органи виконання судових рішень у Франції, Німеччині, Австрії та Італії у XIX ст. / Н. С. Стеценко // Форум права : електрон. наук. фахове вид. / ХНУВС.2015. № 4. С. 273-281. http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2015_4_49

20.Снайдер Т. Криваві землі. Європа між Гітлером та Сталіним. Київ: Laurus, 2018 492 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Timothy_David_Snyder/Kryvavi_zemli_Yevropa_pomizh_Hitlerom_ta_Stalinym/

21.Скуратович І.М. Еволюція феодальних привілеїв на західноукраїнських землях (кінець XVIII – перша половина XX ст.) / І.М. Скуратович // Форум права : електрон. наук. фахове вид. / ХНУВС. 2013. № 3. С. 592-595. https://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2013_3_97

22.Тищик Б. Становлення американського конституціоналізму: прийняття Декларації незалежності Сполучених Штатів Америки 1776 р. (до 240-річчя проголошення) / Б. Тищик // Право України : юрид. журн. 2016. № 4.С. 157-166. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_ukr_4_16/Tyshchik_Syrko_2016_4/

23. Худояр Л.В. Джерела права Запорозької Січі / Л.В. Худояр // Правова держава : щорічник наук. праць / редкол.: Ю.С.Шемшученко (гол. ред.) та ін., Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2015. Вип. 26. С. 35-43. <http://jnas.nbuv.gov.ua/uk/article/UJRN-000092150>

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Бібліотека юридичної літератури. URL: http://www.twirpx.com/files/law/igp_sng/ukraine/.

2. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.

3. Офіційний сайт Харківського національного університету внутрішніх справ. URL: <http://univd.edu.ua/>.

4. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленко. URL: <http://korolenko.kharkov.com/>.

5. Юридична бібліотека. URL: <http://pravo.biz.ua/>.